

Напрями підготовки арбітрів у баскетболіПодтикан М.П.¹, Помещикова І.П.¹, Ломан С.Л.²¹Харківська державна академія фізичної культури²Полтавський педагогічний університет

Анотація. У статті розглянуто основні напрями підготовки арбітрів з баскетболу. Встановлено, що у спортивній науці методиці підготовки арбітрів приділена незначна увага в порівнянні з підготовкою спортсменів і тренерів, вивчення стану підготовленості арбітрів і оцінка їх теоретичних знань і умінь інтерпретувати Правила змагань потребує розв'язання.

Ключові слова: баскетбольний суддя, арбітр, змагання, підготовка арбітрів

Сучасний рівень розвитку спорту використовує змагання не тільки як метод визначення кращих, в рамках змагань відбувається спортивна підготовка учасника, поліпшення його можливостей, поточний контроль ефективності роботи спортсмена і тренера. Завдяки атмосфері змагань відбувається емоційне і фізичне підвищення рівня впливу фізичної активності, що викликає максимальне розкриття потенціалу спортсмена. Багаторічні дослідження підтверджують, що в рамках змагань спортсмени часто виконують роботу, яка по навантаженню істотно перевершує роботу на звичному тренуванні. Зростаюча з кожним роком професійна майстерність гравців і тренерів вимагає такого ж професіоналізму і від суддів, від яких часто залежить результат матчів (Паєвський, & Кравчук, 2014).

Роль баскетбольного арбітра стає все більш значущою, як у конкретних матчах, так і в розвитку баскетболу як ігрового виду спорту. Переважна більшість провідних фахівців (Давыдов, 1984; Ковригин, 2012; Подтикан, Помещикова, & Ширяєва, 2017; Помещикова, Пащенко, & Печников 2013) вказують на пряму залежність якості суддівства та шляхів подальшого вдосконалення техніко-тактичної майстерності баскетболістів, підкреслюючи, що саме судді в першу чергу зобов'язані змінам, що відбуваються в цій грі. Арбітр повинен вміти вчасно їх враховувати, в іншому випадку суддівство вступає в протиріччя з прогресом розвитку баскетболу і стає його гальмом.

У спеціальній літературі, що стосується питань підготовки арбітрів, відсутні наукові дані, а серед фахівців існують самі суперечливі уявлення про структуру та провідні фактори суддівської майстерності, про інформативні і надійні його вимірники, придатні для діагностики і контролю під час відбору і спеціальної підготовки суддів, про організаційно-методичні основи ефективності навчання суддів високої кваліфікації (Кирсанова, 2008). На думку А. Будогоського слід активізувати існуючу систему підготовки арбітрів, починаючи з дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спортивних інтернатів,

училищ олімпійського резерву; налагодити запропоновану систему підготовки та перепідготовки суддівського апарату в фізкультурних вищих навчальних закладах, залучаючи висококваліфікованих тренерів, психологів, фахівців у галузі спорту до проведення спеціалізованих практичних занять з фізичної підготовки, механіці і техніці суддівства. Основними компонентами професійної підготовки арбітрів, на думку автора, є: практика суддівства із зростаючою ступенем складності, багаторазовий перегляд спеціально відібраних відеофрагментів матчів найважливіших офіційних змагань і глибокий методичний аналіз найбільш складних ігрових ситуацій; різні види спеціальної підготовки (Будогосский, 2008). Фахівець вважає, що такий підхід дозволить привести існуючу практику відбору та підготовки суддів у відповідність із сучасними положеннями теорії і методики спортивного тренування, посилити спеціалізованість підготовки арбітрів за допомогою критеріїв професійної придатності суддів, відбору необхідних засобів і методів у відповідності з рівнем розвитку критеріальних функцій, а також адекватності режимів навантажень специфіці суддівської діяльності (Будогосский, 2008).

Ф. Б. Дмитрієв каже про те, що для баскетбольних суддів справедливим є вираз «ваші ноги – ваші очі». Суддя може втомитись розумово від психологічного навантаження наприкінці гри, але інколи – фізично. Він повинен бути завжди у потрібному місці в потрібний час на майданчику для прийняття правильного рішення (Дмитриев, 2015). Автор зробив висновок, що наявність високого рівня фізичної підготовки підвищує загальну культуру і ефективність суддівства арбітра, його професійне ставлення до роботи.

Розумові процеси спортивних арбітрів здійснюються в умовах обмеженого, часом в долі секунд, часу. Вони виражені сприйняттям очима і подальшою переробкою великого обсягу інформації – рухливих, мінливих, елементів ігрових ситуацій, безперервним процесом прийняття рішення – свистком, жестом, мовчанням, поглядом, фразою та інш. Все це відбувається при постійному впливі численних збивають факторів – психологічний тиск з боку гравців, тренерів, вболівальників, накопиченої втому, напруженістю гри (Зуев, 2004).

Фізична підготовленість відіграє важливу роль і має безпосередній вплив на якість роботи судді. В основному вона спрямована на розвиток витривалості, швидкості, гнучкості. Вирішення цих завдань здійснюється в процесі загальної та спеціальної фізичної підготовки (Паєвський, & Прошкин, 2017).

А. П. Махлин розглядав компетентність арбітрів з баскетболу і виділив її компоненти (Махлин, 2011): інформаційні компетенції, які передбачають пошук, відбір та структурування предметної інформації з використанням інформаційних і комунікаційних технологій; комунікативні компетенції, які включають встановлення конструктивних взаємовідносин і організацію взаємодії між учасниками змагального процесу: здатність розуміти особливості особистості людини, його емоційний настрій, здатність вербального спілкування (залучення уваги, встановлення психологічного контакту, керування спілкуванням, встановлення емоційних зворотних зв'язків);

організаційно-управлінські компетенції, які пов'язані з аналізом, плануванням та прогнозуванням професійної діяльності, відносяться до сфери розробки і прийняття різноманітних управлінських рішень, виконання конкретних професійних дій; науково-дослідні компетенції, які пов'язані з вирішенням пізнавальних завдань у сфері професійної діяльності, пошуком нестандартних рішень – вони забезпечують здатність людини до творчої діяльності; професійні компетенції, які пов'язані зі здатністю здійснювати всі види професійної діяльності.

Фомін С. Г. у своєму дослідженні вказує на необхідність підготовки резерву арбітрів з баскетболу виходячи із регіонального принципу. Автор вважає за необхідне організацію регіональних філій з підготовки арбітрів. На думку С. Г. Фоміна мета таких центрів, це (Фомин, & Губа, 2000) : створити єдину систему та необхідні умови для професійної підготовки, перепідготовки та ліцензування суддів, комісарів, суддів-секретарів та фахівців з баскетболу; впровадити дану систему в підготовку, перепідготовку та ліцензування суддів, комісарів, суддів-секретарів та фахівців з баскетболу всіх кваліфікацій. Основними напрямками роботи центрів на думку С. Г. Фоміна повинні бути: підготовка, перепідготовка та ліцензування суддів, комісарів, суддів-секретарів та фахівців з баскетболу; науково-методичне забезпечення суддівської діяльності; навчально-методичне забезпечення суддівської діяльності; проведення комплексних заходів з розвитку суддівства: центральні та регіональні семінари, конференції, видавнича діяльність, випуск навчально-методичних матеріалів (Фомин, & Губа, 2000).

Конєєва О. В. та Фомін С. Г. в своїй роботі зазначають перспективні напрямки в підготовці арбітрів з баскетболу (Конєєва, & Фомин): використовувати для підготовки арбітрів можливості спортивних та педагогічних класів, дитячо-юнацьких та спеціалізованих спортивних шкіл; докласти зусиль для підготовки суддів, представниць чарівної статі; розробити критеріальну базу та провести ліцензування (атестація) суддів, комісарів, суддів-секретарів, статистиків (ліцензії А, В, С, Д); сприяти підвищенню рівня підготовленості арбітрів для залучення їх до суддівства змагань найвищого рівня.

Одна з основних проблем існуючої системи підготовки суддів з баскетболу – її націленість на підготовку професійних арбітрів для обслуговування змагань високого рівня, при цьому більшість дитячих і аматорських змагань відчувають велику потребу в кваліфікованих арбітрах. В аматорському баскетболі суддівство не є професійною діяльністю і арбітрами тут, як правило, виступають тренери спортивних шкіл, студентських команд, вчителі фізичного виховання. Проте і на цьому рівні суддівство слід розглядати як спеціальність, якій необхідно цілеспрямовано навчатися (Гринбергене, 1983).

Сучасний баскетбольний матч арбітр може провести успішно лише за умови власного відмінного фізичного стану. Інакше він просто не буде встигати

за темпом гри, а відповідно не зможе адекватно оцінювати ситуації, що складаються на майданчику в різних частинах поля.

На відміну від представників інших видів спорту арбітри з баскетболу на перше місце за значущістю ставлять психологічну підготовку, на друге – фізичну, третю сходинку займає практична підготовка, на останньому знаходиться теоретична складова. Таке положення можна пояснити тим, що теоретична та практична підготовки суддів на сьогодні є основою всіх заходів, які проводять Федерація баскетболу України та її обласні осередки, проте психологічна та фізична підготовка залишається прерогативою самостійної підготовки арбітрів, відсутність методичних рекомендацій та організованих занять ускладнюють засвоєння цих сторін підготовки (Григорьев, & Давыдов, 1995).

Висновки. Таким чином аналіз наукових і методичних джерел доводить, що арбітраж у світі розвивався одночасно з грою у баскетбол. Зміна Правил призводила до зміни методики арбітражу. Для оцінювання рівня підготовленості арбітрів розроблено контрольні нормативи та тести з теоретичної підготовки. На жаль у спортивній науці методиці підготовки арбітрів приділена незначна увага в порівнянні з підготовкою спортсменів і тренерів, тому вивчення стану підготовленості арбітрів і оцінка їх теоретичних знань і умінь інтерпретувати Правила змагань є актуальною і потребує розв'язання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Будогосский, А.Д. (2008). *Организационно-педагогические аспекты построения процесса профессиональной подготовки футбольных арбитров начальной категории. Автореф. дис. канд. пед. наук*, Москва, Россия.
- Григорьев, М., & Давыдов, М. (1995). *Руководство для судей. Методика и техника судейства*. Москва : РФБ.
- Гринбергене, Р. (1983). «Служители фемиды. Мужчины в черном». *Советский спорт*, № 3, 28.
- Давыдов, М.А. (1984). *Методические рекомендации по проведению семинаров судей по баскетболу*. Москва : Физическая культура и спорт.
- Дмитриев, Ф.Б. (2015). «Влияние физической подготовки на качество работы баскетбольного судьи арбитра». *Ученые записки университета Лесгафта*, №9, 62.
- Зуев, В.Н. (2004). *Спортивный арбитр*. Москва : Советский спорт.
- Кирсанова, Л.В. (2008) «Арбитр на футбольном поле или несколько слов о психологии футбольного судейства». *Спортивный психолог*, № 3 (15), 4-8.
- Ковригин, В.Е. (2012). «Структурно-компонентный состав профессиональных умений баскетбольного арбитра». *Вестник ЮУрГУ*, № 8, 128–132.
- Конеева, Е.В., & Фомин, С.Г. «Основные направления совершенствования системы подготовки арбитров в баскетболе». *Педагогическое образование*, 64–68.
- Махлин, А.П. (2011). «Профессиональная компетентность спортивного судьи (на примере судьи по баскетболу)». *Вестник ВятГГУ*, № 4–3, 95.
- Паєвський, В., & Прошкин, М. (2017). «Значення суддівства в сучасному спорті». *Спортивні ігри*, №2, 53-55.
- Паєвський, В.В., & Кравчук, К.Р. (2014). «Напрями удосконалення професійної підготовленості суддів з волейболу». *Проблеми і перспективи розвитку спортивних*

игр и единоборств в высших учебных заведениях: сборник статей X международной научной конференции, Белгород–Харьков, 106–109.

Подтикан, М.П., Помещикова, І. П., & Ширяева, І.В. (2017). «Рівень підготовленості баскетбольних арбітрів до змагань». *Спортивні ігри*, №4, 42-46.

Помещикова, І. П., Пашенко, Н.О., & Печников, О.Д. (2013). «Підвищення рівня спеціальної підготовленості молодих баскетбольних арбітрів». *Слобожанський науково-спортивний вісник*, №5, 192-195.

Фомин, С.Г., & Губа, В.П. (2000), *Теоретические и практические основы подготовки молодых арбитров (на примере баскетбола)*, Москва : ТООИКА.

Відомості про авторів

Помещикова Ірина Петрівна

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Харківська державна академія фізичної культури, Харків
e-mail **pomeshikovaip@ukr.net**

Подтикан Микита Петрович

Харківська державна академія фізичної культури, Харків

Ломан Сергій Леонідович

Полтавський національний педагогічний університет ім.В.Г. Короленка

Поступила до редакції 17.12.2017